

Το διαβαλκανικό εξωτερικό εμπόριο κατά την πρώτη δεκαετία της μετάβασης (1989-1999)

Γιώργος Μαγούλιος*

Περίληψη

Στο άρθρο εξετάζεται το εξωτερικό εμπόριο των Βαλκανικών χωρών κατά την πρώτη δεκαετία της μετάβασης 1989-1999. Ειδικότερα διερευνώνται τα αποτελέσματα από την εφαρμογή των σταθεροποιητικών προγραμμάτων στο εξωτερικό εμπόριο των Βαλκανικών χωρών, ο βαθμός ανοίγματος των οικονομιών, ο βαθμός της περιφερειακής εμπορικής ολοκλήρωσης και οι εμπορικές σχέσεις με την ΕΕ.

Από την ανάλυση των δεδομένων συμπεραίνεται ότι η απότομη απελευθέρωση των αγορών επιδείνωσε τους όρους του εξωτερικού εμπορίου με αποτέλεσμα την αύξηση των ελλειμμάτων στα εμπορικά ισοζύγια. Παρά τα βήματα που έγιναν, η περιφερειακή εμπορική ολοκλήρωση στην περιοχή της Βαλκανικής καθυστερεί, σε αντίθεση με την εμπορική ολοκλήρωση με την Ευρωπαϊκή Ένωση που αναπτύσσεται με γρήγορους ρυθμούς.

1. Εισαγωγή

Στο άρθρο αυτό εξετάζεται το διαβαλκανικό εξωτερικό εμπόριο κατά την πρώτη δεκαετία της μετάβασης των βαλκανικών οικονομιών στην οικονομία της αγοράς.

Ειδικότερα διερευνώνται το μερίδιο του ενδοπεριφερειακού εμπορίου στο συνολικό εξωτερικό εμπόριο των Βαλκανικών χωρών,

* Διδάσκων στο Τμήμα Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων και Ανάπτυξης του Δημοκριτείου Πανεπιστημίου Θράκης.

το μερίδιο του εξωτερικού εμπορίου τους με την ΕΕ στο συνολικό εξωτερικό τους εμπόριο, το μερίδιο κάθε χώρας στο ενδοπεριφερειακό εμπόριο, ο βαθμός περιφερειακής εμπορικής ολοκλήρωσης και οι εμπορικές σχέσεις με την ΕΕ.

Η προσέγγιση της διερεύνησης στηρίζεται στο θεωρητικό πλαίσιο του διεθνούς εμπορίου στο περιβάλλον της «παγκοσμιοποίησης», καθώς και στο περιεχόμενο και στους ρυθμούς της μεταβατικής διαδικασίας.

2. Θεωρητική προσέγγιση: το διεθνές εμπόριο στο περιβάλλον της «παγκοσμιοποίησης» και της μεταβατικής διαδικασίας

Σύμφωνα με την Κλασική (Ricardo) και Νεοκλασική (Heckscher-Ohlin) θεωρία, η ανάπτυξη και η απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου είναι επωφελής για όλες τις εμπλεκόμενες χώρες και συμβάλλει στην ανάπτυξη των επιμέρους χωρών και της παγκόσμιας οικονομίας.

Υποστηρίζεται ότι τα οφέλη προκύπτουν λόγω της εξειδίκευσης των χωρών σε κλάδους στους οποίους έχουν συγκριτικά πλεονεκτήματα, της διεύρυνσης των καταναλωτικών επιλογών, της αύξησης της ποικιλίας και της διαφοροποίησης των προϊόντων και της σταθερότητας και της ασφάλειας που συνεπάγεται η ανάπτυξη των εμπορικών σχέσεων σε περιφερειακό και διεθνές επίπεδο.

Οι επικριτές της αντίληψης αυτής υποστηρίζουν ότι είναι δυνατόν οι οικονομικές σχέσεις μεταξύ δύο ή περισσότερων χωρών να μη συμβάλλουν στην ισόρροπη ανάπτυξη και να αποβούν υπέρ της μιας και σε βάρος της άλλης χώρας. Οι απόψεις αυτές λαμβάνουν υπόψη τις ατέλειες της αγοράς, τη συσσωρευτική επίδραση των οικονομιών κλίμακας στην παραγωγή, το ρόλο του κόστους μεταφοράς και της γεωγραφίας στις διεθνείς οικονομικές σχέσεις¹.

Η διαπίστωση ότι «η παγκόσμια οικονομική μεγέθυνση και η αύξηση του διεθνούς εμπορίου της αλληλεξάρτησης και της διεθνοποίησης της παραγωγής έχει ωφελήσει περισσότερο τις αναπτυσσόμενες χώρες» και οι αντιδράσεις των υποανάπτυκτων χωρών, με τη θεωρητική συμβολή της «σχολής της εξάρτησης», οδήγησαν στην προσέγγιση της Νέας Διεθνούς Οικονομικής Τάξης από

τη γενική συνέλευση του ΟΗΕ το 1974, στόχος της οποίας ήταν η αναδιανομή της δύναμης ελέγχου των αγορών υπέρ των υποανάπτυκτων χωρών².

Η απελευθέρωση του διεθνούς εμπορίου, ιδιαίτερα μέσα στο περιβάλλον της «παγκοσμιοποίησης», ενίσχυσε τις ανισότητες υπέρ των ανεπτυγμένων χωρών και σε βάρος των υποανάπτυκτων. Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1999 το 1/5 του παγκόσμιου πληθυσμού που κατοικεί στις ανεπτυγμένες χώρες, απορρόφησε το 82% των διεθνών εξαγωγών, ενώ το 1/5 που κατοικεί στις υποανάπτυκτες χώρες μόνο το 1%. Επίσης το 1997 οι αναπτυσσόμενες χώρες με το 10% του πληθυσμού της γης συμμετείχαν μόλις κατά 0,3% στις παγκόσμιες συναλλαγές³.

Μετά το 1989 και την έναρξη της διαδικασίας μετάβασης των βαλκανικών χωρών στην οικονομία της αγοράς, βασικό και κοινό στοιχείο όλων των μεταρρυθμιστικών προγραμμάτων που εφαρμόστηκαν ήταν και η απελευθέρωση του εξωτερικού εμπορίου και το άνοιγμά τους στο διεθνή ανταγωνισμό.

Σε όλες τις βαλκανικές χώρες, που βρίσκονται στη διαδικασία μετάβασης από το καθεστώς της σχεδιασμένης οικονομίας στην οικονομία της αγοράς, εφαρμόζονται σταθεροποιητικά προγράμματα υπό την εποπτεία διεθνών οργανισμών, του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, της Παγκόσμιας Τράπεζας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Τα προγράμματα αυτά προέκυψαν από την εμπειρία σταθεροποιητικών προγραμμάτων που υιοθετήθηκαν στη Λατινική Αμερική στη δεκαετία του '80, όπου η εμπειρία έδειξε ότι προϋπόθεση για τον περιορισμό του πληθωρισμού είναι η άμεση μείωση της απασχόλησης, του εισοδήματος και της παραγωγής⁴.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι ακόμη και κορυφαίοι εκπρόσωποι των διεθνών οργανισμών αμφισβητούν την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων αυτών. Χαρακτηριστικά ο Τζόζεφ Στίγκλιτς σε συνέδριο στην Ουάσιγκτον δήλωσε ότι «είναι καιρός πλέον οι γιατροί να ξανασκεφθούν τις συνταγές που δίνουν», αναφερόμενος στις χώρες της Κ.Α.Ε. αλλά και της Ασίας, αφού όπως ο ίδιος τονίζει, οι «συνταγές αυτές το μόνο που πέτυχαν ήταν να επιδεινώσουν την κρίση»⁵.

Σε επίπεδο οικονομικού σχεδιασμού, οι μεταρρυθμίσεις προσανατολίζονται στην αυστηρή μακροοικονομική διαχείριση, που συνεπάγεται δημοσιονομική πειθαρχία, νομισματική σταθεροποίηση και διαρθρωτικές αλλαγές, με στόχο τον εκσυγχρονισμό των παραγωγικών μηχανισμών και της αγοράς.

Βασικά χαρακτηριστικά όλων των μεταρρυθμιστικών διαδικα-

σιών είναι η φιλελευθεροποίηση του εξωτερικού εμπορίου και η ιδιωτικοποίηση των κρατικών επιχειρήσεων.

Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζει ενδιαφέρον η ανάπτυξη και η προοπτική του ενδοβαλκανικού εμπορίου. Οι λόγοι που συνηγορούν υπέρ της ανάπτυξης του περιφερειακού εμπορίου στη βαλκανική έχουν σχέση με τη γεωγραφική εγγύτητα των χωρών και την ελαχιστοποίηση του κόστους μεταφοράς, την επίδραση των περιφερειακών πολλαπλασιαστών των ανταλλαγών, την εξασφάλιση εσωτερικών και εξωτερικών οικονομιών κλίμακας, την κλαδική σύνθεση των ανταλλαγών, την τάση που παρατηρείται σε γειτονικές χώρες για παρόμοιες καταναλωτικές συνήθειες και προτιμήσεις, τους ιστορικούς, κοινωνικούς και πολιτισμικούς δεσμούς μεταξύ των λαών της περιοχής και με την ανάγκη καλλιέργειας και εμπέδωσης κλίματος σταθερότητας, ασφάλειας και συνεργασίας⁶.

3. Το διαβαλκανικό εξωτερικό εμπόριο (1989-1999)

3.1. Εξαγωγές, εισαγωγές, εμπορικά ισοζύγια

Στους Πίνακες 1 και 2 παρουσιάζονται οι εξαγωγές, οι εισαγωγές, το εμπορικό ισοζύγιο και ο λόγος εξαγωγών και εισαγωγών των Βαλκανικών χωρών κατά τη δεκαετία 1989-1999. Από τη μελέτη των στοιχείων του πίνακα προκύπτει ότι καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας το εμπορικό ισοζύγιο όλων των Βαλκανικών χωρών, μεταβατικών και μη, είναι ελλειμματικό, με εξαίρεση τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη το 1990, '91 και '92, τη Βουλγαρία το 1997, τη Ρουμανία το 1989 και τη Σλοβενία το 1992, που το εμπορικό τους ισοζύγιο είναι πλεονασματικό.

Το 1999 όλες οι Βαλκανικές χώρες, εκτός της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας, έχουν υψηλότερο έλλειμμα σε σχέση με το 1989.

Ο λόγος εξαγωγών/εισαγωγών είναι μικρότερος της μονάδας, καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας, σε Αλβανία, Ελλάδα, Κροατία, ΠΓΔΜ, Τουρκία και Γιουγκοσλαβία, ενώ είναι μικρότερος της μονάδας στο μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας, με εξαίρεση τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη κατά τα έτη 1990, '91 και '92, τη Βουλγαρία το 1997, τη Ρουμανία το 1989 και τη Σλοβενία το 1992, όπου ο λόγος εξαγωγών/εισαγωγών είναι μεγαλύτερος της μονάδας.

Σε όλη τη διάρκεια της δεκαετίας 1989-1999 τόσο το σύνολο των Βαλκανικών χωρών όσο και οι Βαλκανικές χώρες σε μετάβαση, έχουν μεγάλα εμπορικά ελλείμματα και ο λόγος εξαγωγών/εισαγωγών είναι μικρότερος της μονάδας.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
Εξαγωγές, εισαγωγές, εμπορικό ισοζύγιο, λόγος εξαγωγών/εισαγωγών των Βαλκανικών χωρών 1989-1999
 (εκ. δολάρια)

Χώρες	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Αλβανία											
X	ΜΔ	231	73	70	122	141	202	211	141	206	275
M		381	281	524	604	737	976	909	620	795	899
X-M		-150	-208	-454	-482	-596	-774	-698	-479	-589	-624
X/M		0,61	0,26	0,13	0,20	0,19	0,21	0,23	0,23	0,26	0,31
Βοσνία-Ερζεγοβίν.											
X	ΜΔ	1990	2120	495	85	36	52	181	381	511	592
M		1673	1673	429	424	775	950	1941	2400	2547	2543
X-M		37	447	66	-339	-739	-898	-1760	-2019	-2036	-1957
X/M		1,01	1,26	1,15	0,20	0,05	0,05	0,09	0,16	0,20	0,23
Βουλγαρία											
X	2780	2073	2098	2514	2282	3369	5220	4781	4314	4150	3754
M	4974	43342	2683	4346	5849	4685	5469	4891	3880	5044	5163
X-M	-2194	-1269	-585	-1832	-3567	-1316	-249	-110	434	-894	-1409
X/M	0,56	0,62	0,78	0,58	0,39	0,72	0,95	0,98	1,11	0,82	0,73
Ελλάδα											
X	7532	8065	8671	9439	9093	8808	10961	11948	11128	10732	9815
M	15995	19764	21564	22818	20200	20640	25944	28745	27046	28717	25433
X-M	-8463	-11699	-12893	-13379	-11107	-11832	-14983	-16797	-15918	-17985	-15618
X/M	0,47	0,41	0,40	0,41	0,45	0,43	0,42	0,42	0,41	0,37	0,39
Κροατία											
X	ΜΔ	4020	3292	3130	3904	4260	4632	4512	4332	4557	4226
M		5188	3828	3430	4666	5229	7510	7787	9100	8327	7724
X-M		-1168	-536	-300	-766	-969	-2878	-3275	-4768	-3770	-3498
X/M		0,77	0,86	0,91	0,84	0,81	0,62	0,58	0,48	0,55	0,55

Σύνολο Β.Χ. σε μετάβαση	27017	33922	32702	29546	19139	22341	27825	27467	28416	29251	27691
X	28183	45707	36038	34265	25628	27625	36088	38039	40114	42321	39518
M	-1166	-11785	-3336	-4719	-6489	-5284	-8263	-10572	-11698	-13070	-11827
X-M	0,96	0,74	0,91	0,86	9,76	0,81	0,77	0,72	0,70	0,69	0,70

Πηγή: IMF, Direction of Trade Statistics, επεξεργασία στοιχείων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
Εξαγωγές, εισαγωγές και εμπορικό ισοζύγιο των Βαλκανικών χωρών 1989-1999 (1989=100)

Χώρας	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Αλβανία											
X	ΜΔ	100	31,6	30,3	52,8	61	87,4	91,3	61	89,2	119
M		100	73,7	137,5	158,5	193,4	256,2	238,6	162,7	208,7	235,9
X-M		100	-138,7	-302,7	-321,3	-397,3	-516	-465,3	-319,3	-392,7	-416
Βοσνία-Ερζεβ/η											
X	ΜΔ	100	106,5	24,9	4,3	1,8	2,6	9,1	19,1	25,7	29,7
M		100	85,7	22	21,7	39,7	48,6	99,4	122,9	130,4	130,2
X-M		100	1208	178,4	-916,2	-1997,3	-2427	-4756,7	-5456,7	-5502,7	-5289,2
Βουλγαρία											
X	100	74,6	75,5	90,4	82,1	121,2	187,8	172	155,2	149,3	135
M	100	67,2	53,9	87,4	117,6	94,2	109,9	98,3	78	101,4	103,8
X-M	100	-57,8	-26,7	-83,5	-162,6	-60	-11,3	-5	-19,8	-40,7	-64,2
Ελλάδα											
X	100	107,1	115,1	125,3	120,7	116,9	145,5	158,6	147,7	142,5	130,3
M	100	123,5	134,8	142,7	126,3	129	162,2	179,7	169,1	179,5	159
X-M	100	-138,2	-152,3	-158,1	-131,3	-139,8	-177	-198,5	-188,1	-212,5	-184,5
Κροατία											
X	ΜΔ	100	81,9	77,9	97,1	106	115,2	112,2	107,8	113,4	105,1
M		100	73,8	66	89,9	100,8	144,7	150,1	175,4	160,5	148,9
X-M		100	-45,9	-25,7	-65,6	-83	-246,4	-280,4	-408,2	-322,8	-299,5

Όσον αφορά στην εξέλιξη των εξαγωγών (Πίνακας 2) από το 1989 έως το 1999, σημαντική αύξηση παρουσιάζουν η Σλοβενία (106,4%) και η Τουρκία (124,9%). Μικρή αύξηση σημειώνουν επίσης η Βουλγαρία (35%) και η Ελλάδα (30,3%), μείωση των εξαγωγών παρατηρείται στην Αλβανία, με εξαίρεση το 1999, στη Βοσνία-Ερζεγοβίνη, στη Ρουμανία και στη Γιουγκοσλαβία, ενώ σχεδόν στασιμότητα των εξαγωγών καταγράφεται στην Κροατία και στην ΠΓΔΜ.

Οι εισαγωγές όλων των Βαλκανικών χωρών παρουσιάζουν αύξηση κατά την εξεταζόμενη περίοδο, με εξαίρεση τη Γιουγκοσλαβία, όπου οι εισαγωγές μειώνονται μετά το 1991 και ιδιαίτερα μετά το 1994 λόγω του πολέμου. Η μεγαλύτερη αύξηση των εισαγωγών παρατηρείται στην Τουρκία (138,6%), στην Αλβανία (135,9%) και στη Σλοβενία (109,1%).

Το 1999 σε σχέση με το 1989 στις Βαλκανικές χώρες συνολικά, αυξήθηκαν οι εξαγωγές κατά 38,2%, οι εισαγωγές κατά 72,5% και το εμπορικό έλλειμμα κατά 179,6%, ενώ στις μεταβατικές οικονομίες αυξήθηκαν οι εξαγωγές κατά 2,5%, οι εισαγωγές κατά 40,2% και το εμπορικό έλλειμμα κατά 914,3%.

Τα παραπάνω στοιχεία αναδεικνύουν μια επιδείνωση των όρων του διεθνούς εμπορίου των Βαλκανικών χωρών και ιδιαίτερα των μεταβατικών οικονομιών κατά την πρώτη δεκαετία της μετάβασης στην οικονομία της αγοράς.

Η μετάβαση από τον κεντρικό σχεδιασμό στην οικονομία της αγοράς συνοδεύεται από αυξανόμενα ελλείμματα που οφείλονται στο απότομο άνοιγμα των οικονομιών στη διεθνή αγορά, στην περιορισμένη ανταγωνιστικότητα και στην κατάρρευση σημαντικού μέρους της παραγωγικής βάσης.

Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Δ.Ν.Τ. (6ος 1991), για τις επιπτώσεις της στροφής προς τις διεθνείς τιμές, η μεταβολή των όρων εμπορίου ήταν στη Βουλγαρία -24%, στη Ρουμανία -31,4%, στην Ουγγαρία -36,7%, στην Τσεχοσλοβακία -30,9% και στην Πολωνία -22,6%.

Μετά την κατάρρευση του ΣΟΑ, βασικό χαρακτηριστικό των χωρών σε μετάβαση είναι η μεταβολή στην κατεύθυνση του διεθνούς εμπορίου και ο αναπροσανατολισμός του προς τη Δύση, σε σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα. Με τη μεταβολή αυτή στο πρότυπο του διεθνούς εμπορίου, ένα μέρος των προϊόντων που απελευθερώθηκαν από το εμπόριο εντός του ΣΟΑ, δεν ανταποκρίνονταν στην ποιότητα και στις προδιαγραφές των αγορών της Δύσης και της ΕΕ.

Η προσπάθεια των χωρών της Ανατ. Ευρώπης, να αντισταθμίσουν την απώλεια των παραδοσιακών τους αγορών με την αύξηση των εξαγωγών τους σε άλλες χώρες, συνοδεύτηκε με υποτίμηση των νομισμάτων τους έναντι των νομισμάτων των χωρών της Δύσης, προκειμένου τα προϊόντα τους να καταστούν ανταγωνιστικότερα.

Το μεγαλύτερο όμως μέρος από τα κέρδη σε ανταγωνιστικότητα, που προέκυψαν από την υποτίμηση, αντισταθμίστηκε από τον εγχώριο πληθωρισμό.

Οι προτάσεις που διατυπώθηκαν από οικονομολόγους, για την προσωρινή διατήρηση των ιδιαίτερων εμπορικών σχέσεων μεταξύ των χωρών της Ανατολικής Ευρώπης, όπως η δημιουργία της ένωσης πληρωμών της Ανατολικής Ευρώπης, προκειμένου να προσαρμοστούν ευκολότερα στα δεδομένα της οικονομίας της αγοράς, δεν υιοθετήθηκαν, κυρίως λόγω των πολιτικών προβλημάτων⁷.

Ένας άλλος παράγοντας που επέδρασε στην επιδείνωση των όρων του εξωτερικού εμπορίου των μεταβατικών οικονομιών ήταν και οι συμφωνίες σύνδεσης με την ΕΕ, οι οποίες εξαιρούσαν ορισμένους κλάδους στους οποίους αυτές είχαν συγκριτικό πλεονέκτημα π.χ. γεωργικά προϊόντα, υφαντουργία, χαλυβουργία.

3.2. Το ενδοβαλκανικό εμπόριο

Στον Πίνακα 3 παρουσιάζεται η κατάσταση του ενδοβαλκανικού εμπορίου (εξαγωγές, εισαγωγές, εμπορικό ισοζύγιο) κατά τη δεκαετία 1989-1999. Η Βοσνία-Ερζεγοβίνη, η Βουλγαρία, η Ελλάδα, η Κροατία, η ΠΓΔΜ και η Τουρκία σημειώνουν αύξηση των εξαγωγών και των εισαγωγών τους. Η Αλβανία και η Ρουμανία παρουσιάζουν αύξηση των εισαγωγών και σχεδόν στασιμότητα των εξαγωγών, η Σλοβενία στασιμότητα των εισαγωγών και η Γιουγκοσλαβία μείωση των εξαγωγών και των εισαγωγών από και προς τις άλλες Βαλκανικές χώρες. Το ενδοπεριφερειακό εμπορικό ισοζύγιο της Βουλγαρίας, Ελλάδας, Κροατίας, Ρουμανίας και Σλοβενίας είναι πλεονασματικό, ενώ της Αλβανίας, Βοσνίας-Ερζεγοβίνης, ΠΓΔΜ, της Τουρκίας (εκτός 1994 και 1998) και της Γιουγκοσλαβίας (μετά το 1992) είναι ελλειμματικό.

Συνολικά οι εξαγωγές και οι εισαγωγές μεταξύ των Βαλκανικών χωρών, μεταβατικών και μη, σημειώνουν αύξηση σε όλη την εξεταζόμενη περίοδο (1989-1999) και το συνολικό ενδοπεριφερειακό εμπορικό ισοζύγιο είναι πλεονασματικό σχεδόν σε όλα τα χρόνια.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3
Εξαγωγές, εισαγωγές και Εμπορικό Ισοζύγιο των Βαλκανικών χωρών με τις άλλες Βαλκανικές Χώρες, 1989-1999 (εκατ. δολάρια)

Χώρες	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Αλβανία											
X	MΔ	MΔ	MΔ	MΔ	42	27	46	44	42	50	49
M					141	347	430	325	236	313	373
X-M					-99	-320	-384	-281	-194	-263	-324
Βοσνία- Ερζεγοβ.											
X	MΔ	MΔ	MΔ	MΔ	27	9	16	77	166	206	171
M					233	450	561	944	1109	1167	1051
X-M					-206	-441	-545	-867	-943	-961	-880
Βουλγαρία											
X	438	486	524	632	463	787	1469	1247	1104	1039	1005
M	465	312	431	546	566	1043	604	463	414	587	630
X-M	-27	174	93	86	-103	-256	865	784	690	452	375
Ελλάδα											
X	327	426	450	539	835	932	1220	1625	1076	1675	1756
M	274	340	429	482	475	660	917	941	1178	1166	1136
X-M	53	86	21	57	360	272	303	684	528	509	620
Κροατία											
X	MΔ	MΔ	MΔ	MΔ	987	1007	1099	1262	1310	1139	1110
M					782	620	931	943	1036	1004	852
X-M					5	387	1008	319	274	135	258
ΠΓΔΜ											
X	MΔ	MΔ	MΔ	MΔ	350	428	536	576	589	508	492
M					456	560	699	586	716	730	731
X-M					-106	-132	-163	-10	-127	-222	-239

Ρουμανία																			
X	920	528	421	689	510	555	733	764	665	668	877								
M	362	591	421	477	303	309	484	435	469	527	491								
X-M	558	-63	0	212	207	246	249	329	196	141	386								
Σλοβενία																			
X	MΔ	MΔ	MΔ	MΔ	1085	1097	1301	1472	1487	1546	1447								
M					767	663	775	790	685	753	741								
X-M					318	434	526	682	802	793	706								
Τουρκία																			
X	294	383	429	468	475	636	894	925	1095	1109	909								
M	719	624	565	648	671	594	1084	1162	1330	770	1000								
X-M	-425	-241	-136	-180	-196	42	-190	-237	-235	339	-91								
Γουβία																			
X	677	688	669	441	MΔ	MΔ	1	161	182	304	103								
M	527	635	564	664			55	346	322	411	229								
X-M	150	53	105	-223			-54	-185	-140	-107	-126								
Σύνολο Β.Χ																			
X	2656	2511	2493	2769	4774	5478	7315	8153	8346	8244	7919								
M	2347	2502	2410	2817	4394	5246	6540	6935	7495	7428	7234								
X-M	309	9	83	-48	380	232	775	1218	851	816	685								
Σύνολο Β.Χ. σε μετάβαση																			
X	2035	1702	1614	1819	3464	3910	5201	5603	5545	5460	5254								
M	1354	1538	1416	1687	3248	3992	4539	4832	4987	5492	5098								
X-M	681	164	198	132	216	-82	662	771	558	-32	156								

Πηγή: IMF, Direction of Trade Statistics, επεξεργασία στοιχείων.

Εξετάζοντας το μερίδιο του ενδοβαλκανικού εξωτερικού εμπορίου κάθε χώρας στο συνολικό εξωτερικό εμπόριο της, κατά τη δεκαετία 1989-1999 (Πίνακας 4), διαπιστώνεται ότι:

Το ενδοβαλκανικό εξωτερικό εμπόριο της Αλβανίας από το 25,2% του συνολικού εξωτερικού εμπορίου το 1993, έφτασε το 1999 στο 35,94%, σημειώνοντας τη μεγαλύτερη τιμή (42,59%) το 1994.

Πάνω από το 1/3 του συνολικού εξωτερικού εμπορίου της Αλβανίας πραγματοποιείται με τις Βαλκανικές χώρες.

Αντίστοιχα, της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης από 51,08% το 1993 έφτασε στο 38,97% το 1999, της Βουλγαρίας από 11,64% το 1989 έφτασε στο 18,33% το 1999, της Ελλάδας από 2,55% το 1989 έφτασε στο 8,20% το 1999, της Κροατίας από 20,64% στο 16,41%, της FYROM από 35,75% το 1993 έφτασε στο 40,93% το 1999, της Ρουμανίας από 6,73% το 1989 έφτασε στο 7,68% το 1999, της Σλοβενίας από 14,12% το 1993 στο 11,89% το 1999, της Τουρκίας από 3,5% το 1989 έφτασε στο 2,83% το 1999 και της Γιουγκοσλαβίας από 4,23% έφτασε στο 11,60% το 1999.

Από τα παραπάνω δεδομένα διακρίνονται τρεις ομάδες χωρών. Οι χώρες στις οποίες το περιφερειακό εξωτερικό εμπόριο αποτελεί μικρό μέρος (έως 10%) του συνολικού εξωτερικού τους εμπορίου και είναι η Τουρκία, η Ρουμανία και η Ελλάδα.

Οι χώρες στις οποίες το περιφερειακό εξωτερικό εμπόριο αντιπροσωπεύει το 10-20% του συνολικού εξωτερικού τους εμπορίου και είναι η Σλοβενία, η Κροατία και η Βουλγαρία. Και, τέλος, χώρες που το ενδοπεριφερειακό εξωτερικό εμπόριο αντιπροσωπεύει πάνω από το 20% και αποτελεί σημαντικό ποσοστό του συνολικού εξωτερικού εμπορίου και είναι η Fyrom, η Βοσνία-Ερζεγοβίνη και η Αλβανία.

Συνολικά σε όλες τις χώρες, με εξαίρεση την Τουρκία, σημειώνεται αύξηση του μεριδίου του περιφερειακού εξωτερικού εμπορίου στο συνολικό εξωτερικό τους εμπόριο. Με την έννοια αυτή βελτιώνεται ο βαθμός ενσωμάτωσης των Βαλκανικών χωρών στο περιφερειακό υποσύστημα της βαλκανικής και ενισχύονται οι προϋποθέσεις της εμπορικής συνεργασίας και της περιφερειακής ολοκλήρωσης στο πλαίσιο της Ε.Ε.

Διερευνώντας το μερίδιο κάθε μιας από τις Βαλκανικές χώρες στο ενδοπεριφερειακό εμπόριο, διαπιστώνεται ότι το μεγαλύτερο μερίδιο έχουν οι μη μεταβατικές χώρες, Τουρκία (39,63%) και Ελλάδα (20,76%), ενώ τα μικρότερα μερίδια οι χώρες σε μετάβαση, Αλβανία (0,69%), Fyrom (1,76%), Βοσνία-Ερζεγοβίνη (1,84%), Γιου-

ΠΙΝΑΚΑΣ 4
Μερίδιο του ενδοβαλκανικού εμπορίου στο σύνολο του εξωτερικού εμπορίου των Βαλκανικών χωρών (%)
1989-1999

Χώρες	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Αλβανία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	25,2	42,59	40,40	32,94	36,53	36,26	35,94
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	51,08	56,59	57,58	48,11	45,84	44,89	38,97
Βουλγαρία	11,64	14,73	19,97	17,17	12,65	22,72	19,39	17,67	18,52	17,68	18,33
Ελλάδα	2,55	2,75	2,90	3,16	4,47	5,40	5,79	6,30	7,55	7,20	8,20
Κροατία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	20,64	17,14	16,71	17,92	17,46	16,63	16,41
ΠΓΔΜ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	35,75	38,44	42,36	41,87	43,35	38,37	40,93
Ρουμανία	6,73	7,27	9,01	11,60	7,14	8,22	6,95	7,17	6,12	6,37	7,68
Σλοβενία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	14,12	11,53	11,51	12,75	12,25	12,03	11,89
Τουρκία	3,5	2,69	2,83	2,69	2,56	2,96	3,44	3,18	3,23	2,64	2,83
Γιουγκοσλαβία	4,23	3,94	3,75	4,63	ΜΔ	ΜΔ	12,47	16,48	12,27	16,38	11,60

Πηγή: IMF, Direction of Trade Statistics, επεξεργασία στοιχείων.

γκοσλαβία (1,68%), Βουλγαρία (5,25%), Κροατία (7,04%), Ρουμανία (10,48%) και Σλοβενία (10,83%). (Πίνακας 5).

Στο δείκτη αυτό και στη διάρκεια της δεκαετίας 1989-1999 αποτυπώνονται, εκτός από το επίπεδο ανάπτυξης και την πρόοδο των μεταρρυθμίσεων σε κάθε χώρα και οι επιπλέον δυσκολίες που προέκυψαν από τον πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία.

Για παράδειγμα, το ποσοστό της Γιουγκοσλαβίας στο ενδοπεριφερειακό εμπόριο από 26,41% το 1989 μειώθηκε στο 1,68% το 1999 και η μείωση αυτή παρατηρείται από το 1993 και μετά.

Εκτός της Γιουγκοσλαβίας, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας μειώνεται το μερίδιο της Βουλγαρίας και της Ρουμανίας, ενώ το μερίδιο των υπολοίπων χωρών κυμαίνεται στα ίδια περίπου επίπεδα, με εξαίρεση την Τουρκία που το μερίδιό της στο διαβαλκανικό εξωτερικό εμπόριο από 26,83% το 1989 έφτασε στο 39,63% το 1999, σημειώνοντας αύξηση κατά 12,8%

Το περιφερειακό εξωτερικό εμπόριο των Βαλκανικών χωρών, ως ποσοστό του συνολικού εξωτερικού τους εμπορίου, από το 4,64% το 1989 έφτασε στο 8,92% το 1999 και ως ποσοστό του εξωτερικού εμπορίου τους με την ΕΕ από 11,56% σε 15,51% αντίστοιχα. Το ποσοστό του εξωτερικού εμπορίου των Βαλκανικών χωρών με την Ε.Ε. στο συνολικό εξωτερικό τους εμπόριο από 40,21% το 1989 έφτασε στο 57,54% το 1999 (Πίνακας 6.).

Όμως, ο ρυθμός αύξησης του ενδοπεριφερειακού εμπορίου είναι μεγαλύτερος από αυτόν του συνολικού εξωτερικού εμπορίου και του εμπορίου με την ΕΕ. Ειδικότερα από το 1987 έως το 1999 το συνολικό εξωτερικό εμπόριο αυξήθηκε κατά 74,8%, το εξωτερικό εμπόριο με την ΕΕ κατά 155,3% και το ενδοπεριφερειακό εμπόριο αυξήθηκε κατά 242,2%.⁸

Η τάση αύξησης του εμπορίου με την Ε.Ε., επιβεβαιώνει τη στρατηγική επιλογή των Βαλκανικών χωρών για την ένταξή τους στις διαδικασίες ολοκλήρωσης της Ε.Ε., αλλά και τη δυνατότητα ανάπτυξης της περιφερειακής συνεργασίας του βαλκανικού οικονομικού χώρου στο πλαίσιο της Ε.Ε.

Αντίστοιχη είναι και η εμπειρία των χωρών της Visegrad, σύμφωνα με την οποία στο εξωτερικό τους εμπόριο επιταχύνθηκε περισσότερο η ολοκλήρωσή τους με την ΕΕ, λόγω της επιλογής ένταξης σε αυτήν, και λιγότερο η ολοκλήρωση εντός της ομάδας.

3.3. Το εξωτερικό εμπόριο με την ΕΕ

Από τον Πίνακα 7, όπου παρουσιάζονται οι εξαγωγές, οι εισαγωγές και το εμπορικό ισοζύγιο των Βαλκανικών χωρών με την

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
Μερίδιο των Βαλκανικών χωρών στο ενδοπεριφερειακό εμπόριο (%) (1989-1999)

Χώρες	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Αλβανία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	0,6	0,72	0,74	0,65	0,41	0,54	0,69
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	0,42	0,67	0,63	1,23	1,53	1,67	1,84
Βουλγαρία	7,20	4,52	3,18	5,99	6,80	6,66	6,75	5,63	4,51	5,05	5,25
Ελλάδα	21,86	23,27	27,22	28,20	24,52	24,36	23,32	23,69	21,02	21,66	20,76
Κροατία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	7,17	7,85	7,67	7,16	7,39	7,07	7,04
ΠΓΔΜ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	1,88	2,12	1,84	1,61	1,65	1,77	1,76
Ρουμανία	17,67	12,86	8,41	8,78	9,52	10,44	11,06	9,72	10,19	10,29	10,48
Σλοβενία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	11,55	12,62	11,39	10,33	9,76	10,49	10,83
Τουρκία	26,83	31,26	31,61	36,19	37,41	34,28	36,28	38,19	41,24	39,01	39,63
Γιουγκοσλαβία	26,41	28,07	29,56	20,82	0,07	0,23	0,28	1,79	2,26	2,39	1,68
Σύνολο	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Πηγή: IMF, Direction of Trade Statistics, επεξεργασία στοιχείων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Ποσοστό του διαβαλκανικού εξωτερικού εμπορίου στο σύνολο του εξωτερικού εμπορίου με τον κόσμο και την Ε.Ε.

ΕΤΟΣ	% Διαβαλκανικού εξωτερικού εμπορίου στο συνολικό εξωτερικό εμπόριο	% εξωτερικού εμπορίου με την Ε.Ε. στο συνολικό εξωτερικό εμπόριο	% Διαβαλκανικού εξωτερικού εμπορίου στο εξωτερικό εμπόριο με την Ε.Ε.
1989	4,64	40,21	11,56
1990	4,19	56,07	7,47
1991	4,36	51,58	8,46
1992	4,88	52,61	9,28
1993	7,71	51,98	14,84
1994	8,87	54,11	16,39
1995	8,75	55,88	15,66
1996	8,78	55,44	15,84
1997	8,72	54,89	15,88
1998	8,60	56,91	15,12
1999	8,92	57,54	15,51

Πηγή: IMF, Direction of Trade Statistics, επεξεργασία στοιχείων.

Ευρωπαϊκή Ένωση, προκύπτει αύξηση τόσο των εξαγωγών όσο και των εισαγωγών στις περισσότερες χώρες, με εξαίρεση τη Γιουγκοσλαβία, όπου μειώνονται μετά το 1993, την Κροατία, που οι εξαγωγές της προς την ΕΕ είναι στάσιμες μετά το 1997 και την Ελλάδα, που παρουσιάζει χαμηλό ρυθμό αύξησης των εξαγωγών, λόγω της στροφής του εξαγωγικού της προσανατολισμού προς τις Βαλκανικές αγορές μετά το 1989.

Το εμπορικό ισοζύγιο όλων των Βαλκανικών χωρών με την ΕΕ είναι ελλειμματικό με αυξητικές τάσεις καθ' όλη τη διάρκεια της δεκαετίας.

Το 1999 σε σχέση με το 1989 οι εξαγωγές των Βαλκανικών χωρών προς την ΕΕ αυξήθηκαν κατά 91%, οι εισαγωγές κατά 152,7% και το εμπορικό έλλειμμα αυξήθηκε κατά 368,5%.

Αντίστοιχα οι εξαγωγές των μεταβατικών χωρών αυξήθηκαν κατά 97,4%, οι εισαγωγές κατά 183,5% και το εμπορικό έλλειμμα αυξήθηκε κατά 1665%.

Το μερίδιο της Ε.Ε. στο συνολικό εξωτερικό εμπόριο των Βαλκανικών χωρών, κατά τη δεκαετία 1989-1999, κυμαίνεται μεταξύ 41,96% (Fyrom) και 82,79% (Αλβανία).

Με εξαίρεση τη Βοσνία-Ερζεγοβίνη (46,37% και τη Fyrom

ΠΙΝΑΚΑΣ 7
Εξαγωγές, εισαγωγές και εμπορικό ισοζύγιο των Βαλκανικών χωρών με την Ε.Ε. (1989-1999)
(εκατ. Δολάρια).

Χώρας	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Αλβανία											
X	MΔ	MΔ	MΔ	MΔ	89	109	160	181	124	191	258
M					527	572	754	694	519	658	721
X-M					-438	-463	-594	-513	-395	-467	-463
Βοσνία-Ερζεβ/νη											
X	MΔ	MΔ	MΔ	MΔ	34	14	29	80	168	253	364
M					120	141	226	715	946	1048	1090
X-M					-86	-127	-197	-635	-778	-795	-726
Βουλγαρία											
X	543	713	849	1059	1090	1564	2013	1913	1942	2137	2054
M	1803	1608	1316	1413	1908	2379	2098	1780	1628	2325	2638
X-M	-1260	-895	-467	-354	-818	-815	-85	113	314	-188	-584
Ελλάδα											
X	4882	5187	5526	6116	5637	4706	6709	6488	5846	5729	4806
M	10015	12729	13001	14525	12076	13831	18213	18656	17800	19222	16715
X-M	-5133	-7542	-7475	-8409	-6439	-9125	-11504	-12168	-11954	-13493	-11909
Κροατία											
X	MΔ	MΔ	MΔ	MΔ	2214	2531	2672	2302	2220	2172	2088
M					2585	3096	4664	4625	5403	4942	4376
X-M					-371	-565	-1992	-2323	-3183	-2770	-2288
ΠΓΔΜ											
X	MΔ	MΔ	MΔ	MΔ	364	361	409	491	456	578	533
M					402	551	688	630	650	695	721
X-M					-38	-190	-279	-139	-194	-117	-188

Ρουμανία	2838	1894	1433	1454	2027	2970	4388	4271	4752	5253	5537
X	562	2022	1553	2303	2686	3117	4811	4732	5316	6145	5673
M	2276	-128	-120	-849	-659	-147	-423	-461	-564	-892	-136
X-M	MΔ	MΔ	MΔ	MΔ	-419	-601	-1037	-999	-987	-1074	-1180
Σλοβενία											
X											
M											
X-M											
Τουρκία											
X	5431	6914	7072	7601	7603	8694	11084	11501	12250	13048	14348
M	6078	9357	9223	10049	13869	10918	16862	22336	24835	23254	21416
X-M	-647	-2443	-2151	-2448	-6266	-2224	-5778	-10835	-12585	-10206	-7068
Γιουγκοσλαβία											
X	5234	6683	9086	7471	3	5	38	516	1055	1026	544
M	5886	8828	8870	8184	78	156	277	1595	2156	2038	1368
X-M	-652	-2145	216	-1343	-75	-151	-239	-1079	-1101	-1012	-824
Σύνολο Β.Χ.											
X	18928	21391	23966	23701	30376	25493	33150	33112	34134	36304	36157
M	24344	34544	33963	36474	38517	3991	55278	62131	65561	67318	61523
X-M	-5416	-13153	-9997	-12773	-8141	-14408	-22128	-29019	-31427	-31014	-25366
Σύνολο Β.Χ. σε μετάβαση											
X	8615	9290	11368	9984	17136	12093	15357	15123	16038	17527	17003
M	82	12458	11739	11900	12572	15152	20203	21139	22926	24842	23392
X-M	364	-3168	-371	-1916	4564	-3059	-4846	-6016	-6888	-7315	-6389

Πηγή: IMF, Direction of Trade Statistics, επεξεργασία στοιχείων.

(41,96%), σε όλες τις άλλες Βαλκανικές χώρες το μερίδιο της Ε.Ε. στο εξωτερικό τους εμπόριο είναι πάνω από 50% (Πίνακας 8).

Το 1999 τα μεγαλύτερα μερίδια της Ε.Ε. στο εξωτερικό εμπόριο σημειώνονται στην Αλβανία (82,79%), Σλοβενία (67,57%), Γιουγκοσλαβία (66,82%), Ρουμανία (62,81%) και στην Ελλάδα (61,05%).

Στη διάρκεια της δεκαετίας 1989-1999, αυξάνεται το μερίδιο της Ε.Ε. στο εξωτερικό εμπόριο όλων σχεδόν των Βαλκανικών χωρών. Ο ρυθμός αύξησης είναι πολύ μεγαλύτερος στις χώρες σε μετάβαση και μικρότερος στην Τουρκία και στην Ελλάδα, όπου το μερίδιο παραμένει σχεδόν σταθερό.

Η αύξηση του μεριδίου της Ε.Ε. στο εξωτερικό εμπόριο των Βαλκανικών χωρών σε μετάβαση οφείλεται, εκτός των άλλων, στη διάρρηξη των σχέσεων των χωρών της Κ.Α.Ε. στο πλαίσιο του Σ.Ο.Α., στην απελευθέρωση του εξωτερικού εμπορίου και στη στρατηγική επιλογή τους για τη συνεργασία με την Ε.Ε., στην προοπτική ένταξής τους σε αυτήν.

3.4. Βαθμός ανοίγματος των Βαλκανικών οικονομιών

Εξετάζοντας το βαθμό ανοίγματος των Βαλκανικών οικονομιών (ποσοστό εξωτερικού εμπορίου στο ΑΕΠ), (Πίνακας 9), το 1999 καταγράφονται χώρες με ποσοστό κάτω του 50%, όπως είναι η Ελλάδα (28,17%), η Αλβανία (31,72%) και η Τουρκία (36,22%) και χώρες με ποσοστό πάνω από 50%, όπως η Ρουμανία (52,32%), Βοσνία-Ερζεγοβίνη (71,25%), Βουλγαρία (71,91%), Fyrom (85,37%) και Σλοβενία (91,97%).

Διαπιστώνεται ικανοποιητικός βαθμός ανοίγματος των βαλκανικών οικονομιών, στοιχείο που υποδηλώνει τη δυνατότητα ένταξής τους σε ένα περιφερειακό βαλκανικό σχηματισμό.

Το 1995 σε σχέση με το 1999, οι εξαγωγές ως ποσοστό του ΑΕΠ (Πίνακας 10) σημειώνουν μείωση σε Αλβανία, Βουλγαρία, Ελλάδα, ΠΓΔΜ, Ρουμανία και Σλοβενία και αύξηση σε Βοσνία-Ερζεγοβίνη και Τουρκία.

4. Συμπεράσματα

Από την ανάλυση που προηγήθηκε, μπορούν να εξαχθούν τα παρακάτω συμπεράσματα όσον αφορά στις τάσεις και τις προο-

ΠΙΝΑΚΑΣ 8
 Το εξωτερικό εμπόριο των Βαλκανικών χωρών με την Ε.Ε. ως ποσοστό του συνολικού
 εξωτερικού εμπορίου (%)

Χώρες	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Αλβανία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	84,84	77,56	77,58	78,12	84,49	84,48	82,79
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	30,25	19,11	25,49	37,46	40,05	42,54	46,37
Βουλγαρία	30,25	42,86	45,28	36,03	36,87	48,95	38,46	38,18	43,56	48,53	52,61
Ελλάδα	63,31	64,37	61,27	63,98	60,46	62,94	67,53	61,78	61,94	63,24	61,05
Κροατία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	55,99	59,30	60,41	56,32	56,75	55,21	54,09
ΠΓΔΜ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	33,98	35,48	37,63	40,39	36,74	39,46	41,96
Ρουμανία	17,87	25,45	29,68	37,38	41,43	48,21	52,55	53,90	54,37	60,81	62,81
Σλοβενία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	61,89	63,43	68,38	66,15	67,89	67,57	67,57
Τουρκία	39,85	43,52	47,59	42,63	48,03	47,33	48,67	51,59	49,51	51,10	53,16
Γιουγκοβία	39,12	46,20	54,69	65,72	85,26	57,50	70,15	68,65	78,18	70,21	66,82

Πηγή: IMF, Direction of Trade Statistics, επεξεργασία στοιχείων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9
 Το εξωτερικό εμπόριο των Βαλκανικών χωρών
 ως ποσοστό (%) του Α.Ε.Π.

Χώρες	1995	1996	1997	1998	1999
Αλβανία	47,12	41,48	33,08	32,29	31,72
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	52,73	78,59	79,45	74,58	71,25
Βουλγαρία	81,59	98,69	81,12	74,74	71,91
Ελλάδα	31,38	32,71	31,57	32,46	28,17
Κροατία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ
ΠΓΔΜ	116,6	99,10	94,06	94,88	85,37
Ρουμανία	54,87	50,45	57,68	45,16	52,32
Σλοβενία	96,43	93,86	97,41	97,45	91,97
Τουρκία	33,77	36,09	39,27	35,30	36,22
Γιουγκοσλαβία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ

Πηγή: IMF, Direction of Trade Statistics και World Development Indicators database, επεξεργασία στοιχείων

ΠΙΝΑΚΑΣ 10
 Οι εξαγωγές των Βαλκανικών χωρών ως ποσοστό (%)
 του ΑΕΠ, 1995-1999

Χώρες	1995	1996	1997	1998	1999
Αλβανία	8,08	7,81	6,13	6,64	7,43
Βοσνία-Ερζεγοβίνη	2,73	6,70	10,88	12,46	13,45
Βουλγαρία	39,84	48,78	42,71	33,73	30,27
Ελλάδα	9,32	9,60	9,20	8,83	7,84
Κροατία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ
ΠΓΔΜ	48,12	41	38,65	38,55	34,05
Ρουμανία	25,26	23,09	26,12	19,58	24,80
Σλοβενία	44,86	43,97	46	46,09	42,52
Τουρκία	12,73	12,72	13,76	13,07	14,31
Γιουγκοσλαβία	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ	ΜΔ

Πηγή: IMF, Direction of Trade Statistics και World Development Indicators database, επεξεργασία στοιχείων

πτικές του εξωτερικού εμπορίου των Βαλκανικών χωρών, στη δυνατότητα της περιφερειακής συνεργασίας και στα αποτελέσματα της μετάβασης στην οικονομία της αγοράς, δέκα χρόνια από την έναρξη της διαδικασίας αυτής.

1. Το εξωτερικό εμπόριο των Βαλκανικών χωρών, κατά τη δεκαετία 1989-1999, χαρακτηρίζεται από αυξανόμενα ελλείμματα στα εμπορικά ισοζύγια, δυσανάλογη αύξηση των εισαγωγών σε σχέση με τις εξαγωγές και λόγο εξαγωγών/εισαγωγών μικρότερο της μονάδας. Τα χαρακτηριστικά αυτά παρουσιάζονται με μεγαλύτερη ένταση στις μεταβατικές οικονομίες.

Η κατάρρευση του συστήματος καταμερισμού εργασίας, που ίσχυε στο πλαίσιο του Συμβουλίου Οικονομικής Αλληλοβοήθειας (ΣΟΑ), η αποδιάρθρωση της παραγωγικής βάσης λόγω και της τεχνολογικής υστέρησης και η χαμηλή ανταγωνιστικότητα, σε συνδυασμό με την απότομη είσοδο των Βαλκανικών χωρών στην έντονα ανταγωνιστική διεθνή αγορά, χωρίς την αναγκαία προετοιμασία, επιδείνωσαν τους όρους του εξωτερικού εμπορίου τους.

2. Μετά το 1989 και στη διάρκεια της επόμενης δεκαετίας, αυξάνεται το ενδοπεριφερειακό εμπόριο στη Βαλκανική, στο πλαίσιο του οποίου διαμορφώνονται πλεονασματικά εμπορικά ισοζύγια για τις μισές περίπου Βαλκανικές χώρες.

Πριν το 1989 το ενδο-βαλκανικό εμπόριο ήταν περιορισμένο λόγω της ασυμβατότητας των οικονομικών συστημάτων, αλλά και των διαφορών μεταξύ χωρών που ανήκαν στον ίδιο συνασπισμό. Παρά τα βήματα που έγιναν στις εμπορικές συναλλαγές μεταξύ των Βαλκανικών χωρών μετά το 1989, συνολικά η βαλκανική δεν έχει καταφέρει να επανακτήσει τον ιστορικό της χαρακτήρα, ως χώρος διαμεσολάβησης μεταξύ Ανατολής και Δύσης και να ολοκληρωθεί περιφερειακά αποτελώντας έναν ενιαίο οικονομικό χώρο.

Από τα μέχρι σήμερα αποτελέσματα φαίνεται ότι η διαδικασία αυτή εξελίσσεται με αργούς ρυθμούς, παρόλο που η ΕΕ ενθαρρύνει την ενδοπεριφερειακή συνεργασία μεταξύ των χωρών της ΚΑΕ, όπως προκύπτει από την έκθεση του Συμβουλίου προς το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Έσσεν (12ος 1994). Η καθυστέρηση αυτή οφείλεται, εκτός των άλλων, στις αντιθέσεις, εντάσεις και συγκρούσεις στα Βαλκάνια, στις πολεμικές επιχειρήσεις που εξελίχθηκαν στην περιοχή και στη στρατηγική επιλογή των Βαλκανικών χωρών να ενταχθούν στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, επιλογή που ενισχύει τις εμπορικές συναλλαγές κυρίως με τις χώρες μέλη της ΕΕ.

Φαίνεται ότι οι παράγοντες που λειτουργούν υπέρ της ενδοπε-

ριφερειακής συνεργασίας – γεωγραφική γειτνίαση, παρόμοιο επίπεδο ανάπτυξης, ιστορικοί και άλλοι δεσμοί μεταξύ των λαών της περιοχής, τα οφέλη που μπορούν να προκύψουν για την κάθε χώρα ξεχωριστά και συνολικά για την περιοχή από την ανάπτυξη των ενδοπεριφερειακών οικονομικών σχέσεων, σύμφωνα με τους περιφερειακούς πολλαπλασιαστές των ανταλλαγών – δεν έχουν λειτουργήσει ακόμα σε όλη τους την έκταση στα Βαλκάνια και περιορίζεται η δυναμική τους σε βάρος της ανάπτυξης, της σταθερότητας και της προόδου της περιοχής.

Αντίθετα, από την εμπειρία των Βαλκανικών χωρών επιβεβαιώνονται οι εκτιμήσεις του ΟΟΣΑ για τους οικονομικούς και πολιτικούς λόγους της αποτυχίας ή του χαμηλού επιπέδου της περιφερειακής οικονομικής ολοκλήρωσης, που συνοψίζονται στο χαμηλό επίπεδο της αρχικής ολοκλήρωσης, στις διαφορές στις αρχικές συνθήκες ανάπτυξης, στις διαστρεβλώσεις της αγοράς, στις μακροοικονομικές ανισορροπίες, στην έλλειψη δέσμευσης για την εφαρμογή προγραμμάτων ολοκλήρωσης, στην ανικανότητα των χωρών μελών να θέσουν τους περιφερειακούς πάνω από τους εθνικούς στόχους κ.λπ.⁹

Επίσης στα Βαλκάνια επιβεβαιώνεται η άποψη που υποστηρίζει ότι, χωρίς συνοχή, δηλαδή χωρίς ένα ελάχιστο κοινών συμφερόντων, (που στηρίζεται ήδη σε υφιστάμενες οικονομικές συναλλαγές), συμπεριφορών (π.χ. σε θέματα εξωτερικής πολιτικής) και αξιών, δύσκολα διαμορφώνεται ένα αποτελεσματικό περιφερειακό σχήμα¹⁰.

3. Κατά την εξεταζόμενη περίοδο διαπιστώνεται μεγάλη αύξηση των εμπορικών συναλλαγών και ιδιαίτερα των μεταβατικών χωρών με την ΕΕ. Οι εισαγωγές είναι πολλαπλάσιες των εξαγωγών με συνέπεια τα εμπορικά ισοζύγια των Βαλκανικών χωρών με την ΕΕ να είναι ελλειμματικά.

Η κατάσταση αυτή οφείλεται στο αναπτυξιακό και τεχνολογικό χάσμα μεταξύ των Βαλκανικών χωρών και της ΕΕ και στο μεγάλο έλλειμμα ανταγωνιστικότητας των πρώτων έναντι της δεύτερης. Εάν συνεχιστεί η τάση αυτή και στο βαθμό που οι εμπορικές συναλλαγές των Βαλκανικών χωρών με την ΕΕ δεν διευκολύνουν την ανάπτυξή τους με την ενσωμάτωση τεχνολογίας, καινοτομίας και τεχνογνωσίας, υπάρχει ο κίνδυνος μετατροπής των Βαλκανίων σε «υπόγειο» της Ευρώπης.

4. Στην επιδείνωση των όρων του εξωτερικού εμπορίου των μεταβατικών Βαλκανικών χωρών φαίνεται πως επέδρασε και η επιλογή της λεγόμενης «θεραπείας σοκ», με ίδια χαρακτηριστικά ως προς το περιεχόμενο και τα μέσα της πολιτικής, παραγνωρί-

ζοντας το γεγονός ότι ο μετασχηματισμός προς την οικονομία της αγοράς από το καθεστώς της σχεδιασμένης οικονομίας δεν έχει ποτέ επιχειρηθεί στο παρελθόν. Από την άποψη αυτή, τα διάφορα υποδείγματα πολιτικής θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψιν τις ιδιομορφίες των χωρών και το είδος των οικονομικών, κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν και όχι να υποτάσσονται στον «ιμπεριαλισμό του οικουμενικού»¹¹.

Οι πρακτικές στρατηγικές των κυβερνήσεων της Κ.Α.Ε. απέχουν από τις θεωρητικές συζητήσεις μεταξύ της «σοκ θεραπείας» και της «βαθμιαίας θεραπείας» και από την άποψη ότι η μετάβαση προς την οικονομία της αγοράς δεν μπορεί να είναι ακαριαία και ότι υπάρχει ανάγκη για αλληλουχία, γιατί η οικονομία, όπως ακριβώς και η φύση, δεν κάνει άλματα¹².

Η πορεία προς την οικονομία της αγοράς από τη μια γεννά την πρωτοβουλία και από την άλλη οξύνει τον ανταγωνισμό και τις αντιθέσεις. Για το λόγο αυτό και ιδιαίτερα στην περίπτωση των βαλκανικών χωρών, η πορεία αυτή πρέπει να συνοδεύεται από μέτρα ανάπτυξης, αναδιανομής του εισοδήματος και κοινωνικής αλληλεγγύης, τα οποία δεν είναι δυνατόν να επαφίονται στις δυνάμεις της αγοράς, αλλά αποτελούν αντικείμενο κυρίως της πολιτικής. Όπως σημειώνει ο P. Nanterre, «η αγορά μπορεί να επιτρέψει την προώθηση των σχεδίων χειραφέτησης, αλλά δεν οδηγεί στη συνοχή αυτών των σχεδίων, η οποία μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της πολιτικής»¹³.

5. Μετά από δέκα και πλέον χρόνια αλλαγών, αποδεικνύεται ότι η περίοδος των οικονομικών μεταρρυθμίσεων είναι πιο παρατεταμένη και επίπονη από όσο προβλεπόταν αρχικά. Οι μεταρρυθμίσεις δεν έχουν μέχρι σήμερα καθολικό χαρακτήρα και στηρίζονται μονόπλευρα στη νομισματική πολιτική και λιγότερο στις διαρθρωτικές πολιτικές.

Οι βαλκανικές οικονομίες δείχνουν να καθυστερούν σε όλα τα πεδία μεταρρυθμιστικών τομών, σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της Κ. Αν. Ευρώπης. Η καθυστέρηση αυτή εκφράζεται και στο εξωτερικό εμπόριο των Βαλκανικών χωρών με τα ελλειμματικά εμπορικά ισοζύγια, καθώς και στο χαμηλό ρυθμό περιφερειακής ολοκλήρωσης.

Ταυτόχρονα σημαντικό πρόβλημα αποτελεί το κοινωνικό κόστος, το οποίο εκδηλώνεται με την ανεργία, την αύξηση της ετεροαπασχόλησης και υποαπασχόλησης, τη μείωση του βιοτικού επιπέδου και των παρεχόμενων κοινωνικών υπηρεσιών προς τους πολίτες. Το κόστος αυτό αντικατοπτρίζεται στην αγορά με τη μεί-

ωση της αγοραστικής δύναμης και την πτώση της κατανάλωσης, ενώ παρατηρείται αύξηση της παραοικονομίας.

6. Ένα γενικότερο συμπέρασμα που μπορεί να εξαχθεί είναι ότι έγιναν πολλά ώστε να δημιουργηθεί το περιβάλλον για την ανάπτυξη του ιδιωτικού τομέα, τη λειτουργία των αγορών και την απελευθέρωση του εξωτερικού εμπορίου. Παρ' όλα αυτά, λίγα πράγματα πραγματοποιήθηκαν προς την κατεύθυνση της δημιουργίας θέσεων εργασίας και άλλων μορφών ευρύτερης κοινωνικής μεταρρύθμισης¹⁴.

Από τα μέχρι σήμερα αποτελέσματα των μεταρρυθμίσεων, αλλά και από τις προβλέψεις που γίνονται, προκύπτει ότι στην πορεία προς την οικονομία της αγοράς πρέπει να συνυπολογίζεται η εθνική και περιφερειακή διαφοροποίηση κάθε χώρας.

Η «αντιγραφή» οποιουδήποτε πλαισίου δε θα επιτύχει, αν δε ληφθούν υπόψη οι εθνικές και περιφερειακές κοινωνικές και πολιτικές δομές, καθώς και τα χαρακτηριστικά της χώρας εφαρμογής¹⁵.

Ειδικά στα Βαλκάνια, ισχύει η διαπίστωση ότι «οι χώρες γίνονται πλουσιότερες συμβαδίζοντας μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα και όχι η μία σε βάρος της άλλης»¹⁶. Η συνειδητοποίηση της αντίληψης αυτής θα συμβάλει όχι μόνο στην προώθηση της περιφερειακής εμπορικής και οικονομικής συνεργασίας, αλλά και στη διευκόλυνση της αντιμετώπισης των διαφόρων περιφερειακών διενέξεων που επιδρούν αρνητικά και εμποδίζουν την επιτάχυνση της συνεργασίας αυτής.

Σημειώσεις

1. Πετράκος Γιώργος, *Η Ανάπτυξη των Βαλκανίων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2000, σελ. 87.

2. Ρέππας Παναγιώτης, *Οικονομική Ανάπτυξη: Θεωρίες και στρατηγικές*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1991, σελ. 415, 418.

3. Δελιβάνη-Νεγρεπόντη Μαρία, Συνομοτική «Παγκοσμιοποίηση», εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2001, σελ. 440, 441.

4. Jan Jeffries and Alan Smith, *Problems of the transition to a market economy in Romania, Bulgaria and Albania: Why has the transition proved to be so difficult?*, Printer London and New York, 1996, σελ. 111,112.

5. «Ναυτεμπορική» 30/5/1999

6. Πετράκος Γιώργος, *Η Ανάπτυξη των Βαλκανίων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Θεσσαλίας, Βόλος, 2000, σελ.100-102.

7. Krugman R. Paul and Obstfeld Maurice, *Διεθνής οικονομική θεωρία και*

πολιτική, τόμ. Β', εκδ. Κριτική Επιστημονική Βιβλιοθήκη, 1995, σελ. 490-493, 501-503.

8. Kyrkilis Dimitrios and Nikolaides Evangelos, *Regional Integration in South Eastern Europe, International Conference on «Restructuring Stability and Development in Southeastern Europe»*, University of Thessaly, Volos, 1-3 June 2001, σελ. 4.

9. Καζάκος Π. και Λιαργκόβας Π., *Μεταρρύθμιση και Οικονομική Συνεργασία στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Ιονική Τράπεζα, Αθήνα, 1996, σελ. 52-55.

10. Καζάκος Π. και Λιαργκόβας Π., *Μεταρρύθμιση και Οικονομική Συνεργασία στη Νοτιοανατολική Ευρώπη*, Ιονική Τράπεζα, Αθήνα, 1996, σελ. 46.

11. Pierre Bourdieu, *Αντεπίθεση πυρών*, ελληνική έκδοση, εκδ. Πατάκη, Αθήνα, 1998, σελ. 36.

12. Jan Jeffries and Alan Smith, *Problems of the transition to a market economy in Romania, Bulgaria and Albania: Why has the transition proved to be so difficult?*, Printer London and New York, 1996, σελ. 116.

13. *Βήμα*, 11-1-1998.

14. V. H. Vasileva-Markovska and Miroijub Sukarov, «Οι οικονομικές σχέσεις Ελλάδας-ΠΓΔΜ», *Ινστιτούτο Διεθνών Οικονομικών Σχέσεων*, εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα, 1996, σελ. 108.

15. Μαγούλιος Γεώργιος, *Ο ρόλος της Θεσσαλονίκης στη διαβαλκανική οικονομική συνεργασία*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 2000, σελ. 125.

16. Miroslav N. Jovanovic, *Διεθνής Οικονομική Ολοκλήρωση*, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2002, σελ. 27.

